

KNJIŽEVNA POROČILA

Ivan Pregelj: Izbrani spisi 3. Odisej iz Komende. Zapiski gospoda lanspreškega. V Ljubljani 1929. Založila Jugoslovanska knjigarna. Strani 269.

Nagon, ki povzroča dogodbe te domače Odisejade, je brezprimerno manj vsečloveški in prvobiten, nego domotožje božanskega trpina itaškega. Petra Pavla Glavarja, komendskega Odiseja, žene po svetu želja po duhovniškem dostojanstvu, ki je vrojeni njegov poklic. Vendar vsebuje snov možnosti za umetniško polnovredno delo. Pregelj je napravil iz nje preprosto ljudsko povest brez resnih umetniških pretenzij. Vzroke vidim v naslednjem.

Peter Pavel je predstavljen tako, da je samo zanimiv po svoji usodi, ne da bi bil pri tem človeško pomemben. Če bi nam pisatelj napravil njegov nagon bližji, če bi nas razvnel zanj, bi nam postala važna tudi osebnost, v kateri živi. Pregelj je to sicer skušal na ta način, da je očrtal njegov postanek. Toda bravec izgubi to epizodo iz spomina, ker ji manjka nečesa, kar bi jo označevalo kot začetek neke človeške usode. Drugo, kar omejuje človeško pomembnost Glavarjevega življenja, je to, da vidimo tega moža duhovnega poklica v boju s samimi vnanimi zaprekami, nikoli z notranjimi. Najlepšo priliko je glede tega Pregelj zamudil pri epizodi z Ano Marijo. V tej zgodbi, ki se dotika najbolj človeških stvari, je v njegovem pripovedovanju celo nedvomno nekaj nejasnega, če ne lažnega. Ali Glavar Ano Marijo ljubi in je njegova odločitev uprizorjena z nedopustno lahkotnostjo, pri čemer je Glavar neokusno idealiziran, ali pa je ne ljubi in nima ničesar odločevati ter nas pisatelj slepi z neko napetostjo, ki ni v ničemer utemeljena.

Končno bodi omenjeno, da Glavar te povesti sploh ni osebnost, marveč le fragment neke človečnosti, ki je pokazana v enem samem svojem stremljenju. In vendar bi mogel biti ljubeznjiv ali zaupanje vzbujajoč značaj edino, kar bi morda vsaj nekoliko omililo neprijetni vtis tolikšnega ponavljanja dobrotniškega motiva. Pregljev junak je samo idealen. K temu pripominjam še to, da ne bi smela biti Glavarjeva usoda tako izključno odvisna samo od drugih, če naj bo njegova stanovitna gorečnost vsaj nekoliko junaška.

Ostale osebnosti knjige so bralcu Pregljevih spisov stari znanci; tako spominja župnik Rogelj na celo vrsto znanih župnikov, s katerimi je v rodu tudi gospod Matija Kolóvratar; viteški komendnik je rahla inačica cerkvenih dostojanstvenikov čedadskih, Jerasova Manica tipična bodoča župniška kuharica in Glavarjeva mati poznan tip «lovače», kakor ima njegov grešni plemiški oče predhodnike v bolj ali manj negativnih osebnostih starejših spisov. Skratka, stvarniško novega povest ne nudi; niti v goli fabulistici ne, ki bi smela biti vsaj stvarno nekoliko resneje preštudirana. V pravi Odisejadi postavlja Pregelj večinoma samo kulise. Delo je samo dokaj spretna presaditev že ustvarjenega v nove položaje in zapletke. Ni intimno v ničemer, razen morda v opisu pokrajine in je primerek preproste, nekoliko maziljeno idealizujoče ljudske povesti, ki je sicer spretneje in zanimiveje in čuvstveno bolj prepričevalno sestavljena kot podobno blago našega knjižnega trga, ki pa je v bistvu vendar le samo narejena.

*

«Zapiski gospoda lanspreškega» niso pripovedna celota. To je pet samostojnih stvari, ki jih sicer pripoveduje in propoveduje Peter Pavel Glavar, lahko bi pa tudi vsako izmed njih pripovedoval kdo drugi. Večejo jih

večinoma samo vnanji podatki, ne pa osebnost pripovedovalca, ki pa je še kar v nasprotju z osebnostjo Glavarja, kakršno smo jo spoznali v Odisejadi. Vendar to dejstvo ne zmanjšuje vrednosti teh stvari različnega obsega.

«Propoved ob uljnjaku» je miselno izpovedna in v bistvu neumetniška stvar. Nagonskega in čuvstvenega življenja je v tem premišljevanju malo. Poleg resnično globokih spoznanj vsebuje marsikaj neužitnega. Kadar Pregelj premišljuje, je neprimerno manj urejen, nego kadar pripoveduje. Tudi v tej propovedi mu je misel nemirno zbegana in mu včasih nerazumljivo preskače s tretjega na sedmo, kar se tako slabo ujema z duhom Glavarjeve dobe, ki da je «porajala same hladne računarje...» — torej gotovo jasno in opredeljeno misleče ljudi, ki so znali svoje misli izpovedovati v strnjeni in povezani zaporednosti. Vendar moram reči, da sem se pri nekaterih mestih te propovedi radostno zavzel.

Nasprotno pa je dvanajst opomb k evangeliju, zbranih v «Confiteor sibi...», dvanajst trivialnosti, pa bodisi da so mišljene humorno, bodisi da samo kot značilnosti nekega racionalizma. V prvem primeru so neokusne, v drugem — siromašne. Posebno me moti osma. Zdi se mi določno, da je Pregljeva osebna misel. Nerazumevanje te vrste in nerazumevanje takih stvari je nedopustno. Anathema sit.

*

Najpomembnejša in najbolj svojevrstna stvar te knjige je «Regina Roža a j d o v s k a...». To je na motiv uvodne «narodne» balade komponirana novela, ki jo pripoveduje Glavar po svojih doživljajih. V značaju čistokrvne balade sta napetost in strahotnost. Vsaj strahoten je tudi tekst narodne pesmi, ki ga Pregelj obdeluje. Njegov umotvor združuje v sebi dvoje: široko razpredeno statično idiliko, sredi katere dvakrat — trikrat izbruhne eksplozivna demonska strahotnost. Ta v bistvu muzikalni domislek, je morda najdragocenejši element povesti. Pretehtan in preudarjen je s točnim instinktom, dočim je izveden nekoliko šibkeje. Po širokem in uspavajočem uvodu se bralec prvič vznemiri in zgrozi ob pošastni legendi apfalterskega rodu in ob preteči napetosti v tej plemiški hiši. Toda pisatelj ga spretno pomiri in ga navidezno zaziblje v lagodnost in ravnodušnost, ko vnovič udari grom in sicer katastrofalno. Pri tem zaključku pa se mi hoče zdeti, da usodni udarec ni izpadel tako porazno, da bi dal pričakovanju strahote, ki se nekje v bralčevi podzavesti vendarle ves čas kopiči, popolno sprostitev. Premalo je bolečine in pretopa je, da bi pri sreči vnovič postalo lahko in veselo. Malce prešibak pa je učinek strahotnega že tudi pri prvem izbruhu, pri prihodu Glavarja na Križ.

Pri čudoviti in skoro pravljici ali legendarni vsebini te zgodbe je razumljivo, da je učinkovanje z značaji oteženo, če ne onemogočeno, zato so tudi osebe, ki so zapletene vanjo, vse manj jasne in po svojih navedbah manj opredeljene, čim bližje so njenemu strahotnemu vozlu. Najmanj razumljiva je morilka sama in nekako najmanj odgovarja zahtevam snovi. Kajti v nji je vse premalo verodostojno in razumljivo združena mitična demonija s človeško osebnostjo, kar bi že po motivu, zlasti pa po zmislu zaključnih stavkov moralo biti. Zato Preglju tudi ni uspelo, napraviti dogodke do kraja prepričevalne kot delo človeških strasti, hkratu so pa tudi daleč od tega, da bi jih sprejeli kot snovanje zlokobnih usodnih in mitičnih sil. Kakor ta prevažna naloga, ki bi delo dvignila med velike umetnine strahotno-fantastičnega žanra, tako se mu tudi ni posrečila svojevrstna mešovina fantastike in resničnosti, ki jo zahteva ta pravljica, pa vendar v zgodovinski čas postavljena drama.

Lepo in v neki plastični nazornosti je naslikal samo zgodovinsko in realno polovico novele, njeno idiliko, ki je oni fantastični tragediji samo okvir. Tako je

prišlo do tega, da se ta postranska resničnost nekoliko razrašča na račun osrednjega čudovitega, ki zoper motiv in zamisek postaja skoro čisto racionalno in nečudežno.

Zdi se skratka, da je vsa stavba novele nekoliko nalomljena in nagnjena. Vendar je tudi kot celota vredna spoštovanja in priznanja. V precejšnji monotonosti Pregljevega dela je razveseljivo svojevrsten pojav. Res da se človeku zdi, da je lanspreškega gospoda in mirenskega vikarja menda že nekoč srečal; tudi prav kontese Klare ga bo morda rahlo spomnila «Runja»; toda nov je Bobič, nova gospodinja Marta i. t. d. Posbno novo pa je to, da se je Pregelj v središču povesti izognil monotoniji svojih moralno stremecih junakov in njihovega malenkostnega, na vsak način pa nekoliko bolj kompliciranemu srcu preenostavnega notranjega življenja. V novi sredini pa je negotov in, kar je važnejše, brez intimnejšega odnošaja do življenja. V tem in pa v njegovem racionalizmu, ki ima prav za prav malo zmisla za čudežnost in fantastiko, je najbrž iskati vzrok neskladnosti, ki so nastale v tej zanimivi in z veliko vestnostjo in zmožnostjo napisani noveli.

*

Kot malodane enakovredna se ji lahko postavi ob bok «Moja krivda, o moja največja krivda». Ta novela uprizarja rodbinsko in osebno tragedijo Glavarjeve rejenke, ki goji skrito ljubezen do svojega varuha in duhovnega pastirja. Tudi tu je idilična plat povesti s prihodom organista in učitelja Jakoba Zupana polna sočnosti in ganljivosti, dočim se zdi, da Pregljeva moč v tragediji sami slabi in postaja vedno bolj nedostatna, čim ostrejša in očitnejša je nesreča učiteljeve žene. In ko se položaj zjasni in se pokaže v vsej brezupnosti, je bralec že miren in hladen in samo še opazuje, mesto da bi se mučil ob kruti resnici tega izgubljenega, neprevidno zapravljenega in ponesrečenega življenja. Toda resnost in dramatičnost osnovne situacije je tu pomembnejša nego v «Roži Regini» in daje stvari navzlic dinamičnim nedostatkom lepo vrednost.

«Bičanje v Kranju» vsebuje vesel domislek, ki nudi avtorju priliko, obnoviti slikovito poglavje naše domače preteklosti. Vendar je črtica preslabotno zaostrena; poanta nekako ne opraviči precejšnjih sredstev, ki so bila za uprizoritev te neznatne dogodivščine potrebna.

*

Po tehtnosti konceptov zaostaja tretji zvezek za drugim in prvim. Po zrelosti izvedbe pa ju vsaj v glavnih dveh povestih drugega dela prekaša. Z «Rožo Regino» se je Pregelj v tej izdaji prvič podal z velikim delom popolnoma iz vzgojnosti in predstavljanja moralnega prizadevanja v slikanje življenskih pojavov brez namena in v vsej njih prirodnosti. Brez namena pa tudi brez globlje intimne skupnosti z opisovanim življenjem. Zato je morda prvi korak še negotov in človeško ne posebno globok. Fantastična in osebno nevznemirljiva snov mu je mogoče ta prehod olajšala. Bodi temu kakor koli, s stališča umetnosti je dejstvo razveseljivo in vredno posebne pozornosti. Pričakujemo svobodnega, nevzgojnega, odkritega dela, ki bo nekje v svoji problematiki intimna izpoved Pregljevega srca. Z njim si bo naša srca osvojil do kraja.

Josip Vidmar.

Dr. Alma Sodnik, *Zgodovinski razvoj estetskih problemov*. V Ljubljani 1928. Belo-modra knjižnica. Str. 350. (Publikacije «Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani», filozofska sekcija št. 4.)

Knjiga A. Sodnikove je pri nas prva obsežna in izčrpna zgodovina estetike od Heraklita do naših dni. Oprezno izdelano, vedno na temelju virov iz prve roke, ne forsirajoč nikjer zgodovinskega dejstva zaradi kake postavljene teze, ki jo je treba dokazati, ali zaradi kake osebne teorije, ki jo je treba razviti